

ЗАМКОВІ КОМПЛЕКСИ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТУРИЗМУ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

У статті наголошується на важливості розвитку туристичної галузі в Україні. Підкреслено її вплив на зміцнення економічної незалежності в державі. Поряд з цим, автор звертає увагу на доцільність розвитку туризму, як на могутній засіб зростання національного і духовного відродження населення.

У статті приводяться статистичні показники фінансового стану галузі. Автор звертає увагу на велику кількість історичних пам'яток, які мають місце на території України. Виокремлює її вигідне географічне становище, яке створює сприятливі умови для зміцнення і розвитку туристичної галузі.

У статті виокремлено вклад Хмельницької області в загальну тенденцію становлення і розвитку туризму на території України. Звертається увага на велику кількість історичних пам'яток, які знаходяться на території даного регіону.

Особливу увагу автор статті звертає на замкові комплекси, які в найбільшій мірі привертають до себе увагу туристів.

У статті зроблена спроба згрупувати дані комплекси за їх технічним станом, оскільки ряд з них зазнали великої руйнації і на сьогоднішній день непридатні до залучення їх до потреб туризму. Автор звертає увагу на необхідність реставрації ряду замкових комплексів, з метою їх популяризації, що слугуватиме могутнім засобом відродження туристичної галузі на теренах Хмельницької області.

Стаття носить науково-пізнавальний характер.

Ключові слова: туризм, розвиток, галузь, комплекси, спадщина, підтримка, територія, історія, руйнація, інтерес, збереження, розміщення, стан, умови.

Туризм на сьогоднішній день є одним з найбільш важливих чинників зміцнення української економіки, оскільки він забезпечує державі швидкі та високі прибутки, стимулює регіональний розвиток, сприяє створенню робочих місць, забезпечує суттєвий прогрес у всіх сферах суспільного життя. Одночасно він являється могутнім важелем зростання національного і духовного відродження, підвищення самосвідомості громадян України, пробудження в них патріотизму, породжує здатність до самопожертви.

За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей непрямий прибуток туристичної галузі в 2011 році склав 3 трл. доларів США, а опосередкований прибуток становив 22,8 трл. доларів. Прибутки від туристичної галузі в 2011 році перевищили доходи від автомобільної промисловості. Кількість працюючих в галузі перевищила 235 млн. осіб. Частка туризму у світовому ВВП становить близько 9% у світовому експорті послуг – майже 30%, та від обсягів світової торгівлі – 6%. У 2011 році послугами туристичної галузі скористалися близько 983 млн. міжнародних туристів. 2012 р. – їх кількість перевищила 1 млрд. осіб. Загальний товарообіг світового туризму в 2012 році склав 1,2 трл. доларів США (в 2011 р. – 1,03 трл. доларів США).

Всі ці показники свідчать про економічну доцільність розвитку туристичної індустрії в Україні.

Слід відмітити, що велика наявність історичних пам'яток на теренах нашої держави, її надзвичайний ландшафт і вигідне географічне становище створюють сприятливі умови для зміцнення і розвитку туризму на її території.

Якщо розглядати особливості туризму в Україні, то слід відмітити, що на сьогоднішній день склалась позитивна тенденція його розвитку. Як відмічає вчена С.Е. Баженова: «Створення нового іміджу турпродукту, конкурентоспроможного як у середині країни, так і за кордоном, комплексний підхід до розвитку туризму на регіональному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в туристичній сфері зумовили неухильне зростання туристів і обсягів наданих їм послуг. Туризм в Україні за останні роки перетворився в окрему галузь економіки, яка динамічно розвивається. Питома вага туризму, як активного відпочинку, в загальній структурі відпочинку населення країни постійно зростає. Цьому сприяють як багаті туристичні ресурси, так і розвиток інфраструктури» [6, с.4].

Виходячи із вище сказаного можна зробити висновок про те, що актуальність теми наших досліджень не викликає сумніву.

Хмельницька область з багатою історичною спадщиною, її унікальними пам'ятками і природно-географічними ресурсами робить вагомий вклад в розбудову туристичної індустрії і популяризації Української держави на світовому рівні. Так на території Хмельниччини нараховується понад 2500 пам'яток історії та археології, 1104 об'єктів зодчества, архітектури та містобудування, в тому числі 205 пам'яток загальнодержавного значення, 473 пам'ятки мистецтва, 14 фортифікаційних споруд, діє найбільший в Україні та Європі Національний природний парк «Подільські Товтри» з центром у Кам'янці-Подільському, який займає 261,3 тис. га Середнього Придністров'я, з 2013 року створюється національний природний парк «Мале Полісся» на території Ізяславського та Славутського районів із загальною площею 8,7 тис. га. Водночас функціонують 120 заказників природи, 35 парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, 38 готелів на 2517 місць, 8 санаторіїв, 10 баз відпочинку. В цій інфраструктурі успішно діють Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Державні історико-культурні заповідники «Меджибіж», «Самчики», розгалужена мережа державних і громадських музеїв [6, с.4].

Всі вище перераховані об'єкти туристичної інфраструктури, їх популяризація безумовно породжують позитивний імідж Подільського краю і викликають певний інтерес як у співвітчизників, так і далеко за межами України. Про це свідчить той факт, що лише у 2009 році Державною службою туризму і курортів Хмельницької області було надано туристичних послуг 32 948 громадянам, із них 1091 – іноземці, 10 325 – жителі інших регіонів України, 28 885 – мешканці Хмельниччини, яким сукупно надано послуги на суму 15626000 гривень.

У 2011 році туристичні підприємства Хмельниччини забезпечили послуги 54 518 туристам, з яких 17 тис. становили іноземці. Обсяг туристичних послуг склав 49 млн. гривень, до бюджету перераховано платежів на суму 687 тис. гривень [6, с.5].

Все це свідчить про зростаючий інтерес населення до пам'яток історії, на які так багата Хмельниччина. І, безумовно, серед великого розмаїття цих пам'яток (понад 2500) найбільший інтерес у туристів, які відвідують Подільський край викликають замкові комплекси, яких станом на 2016 рік на території Хмельницької області дванадцять.

Слід відмітити, що дослідженню і вивченню історичних пам'яток Хмельниччини багато уваги приділили і продовжують приділяти ряд провідних вчених-істориків нашої держави і нашого краю. Серед них вагомий внесок зробили такі далеко відомі вчені як: С.Е. Баженова, А.В. Баженов, В.С. Степанков, Є.М. Пламенецька, С.В. Трубчаніков, І.С. Винокур, О.В. Лесик, О.Є. Мальченко, С.К. Гуменюк, Я. Століцький, В.А. Захар'єв, О.В. Жукова, О.А. Пламеницька, О.В. Карбовський, М.О. Бевз, В.В. Фенцур, А.Б. Задорожнюк, Т.В. Андрушко, М.В. Пінчак, Н.М. Майнгард, О.М. Завальнюк, О. Будзей і ряд інших.

Метою написання статті є привертання уваги громадськості до найбільш привабливих, з погляду туриста, історичних пам'яток Хмельниччини – замкових комплексів, для вироблення можливостей їх сучасного використання.

Що стосується даного питання, то ми можемо відмітити, що на сьогодні на території Хмельницької області нараховується дванадцять замкових комплексів. З них менше половини, як відмічає вчена С.Е. Баженова, освоєні для потреб музейного використання та туризму [6, с.7]. На основі вище сказаного можна зробити висновок про те, що ряд замкових комплексів Хмельниччини на сьогоднішній день потребують ще наукового дослідження і детального вивчення для встановлення їх історичної цінності, що в свою чергу сприятиме збагаченню історії Подільського краю. Крім цього відновлення (реставрація) цих пам'яток історії, ряд яких мають незадовільний технічний стан, дасть змогу пристосувати їх до потреб туризму.

Слід відмітити, що найбільш привабливими з погляду туризму (як внутрішнього, так і зовнішнього туризму) є замки-фортеці, які розміщені на території Кам'янця-Подільського та Меджибожа. Дані комплекси в основному зберігають свій першопочатковий вигляд і мають задовільний технічний стан. Багата історія і географічне розміщення цих споруд, особливо що стосується старої фортеці в м. Кам'янець-Подільському приваблюють не тільки вчених-істориків, але і поціновувачів старовини, якими є туристи. Тим більше, якщо взяти до уваги, що замковий комплекс Кам'янця-Подільського багатий не тільки своєю історією. Крім цього він приваблює багатьох ще й своєю багатотою архітектурною надбудовою. Слід відмітити, що Кам'янець-Подільська фортеця

по праву вважається найбільш неприступною середньовічною спорудою не лише України, а й всієї Європи.

Кам'янець-Подільський має надзвичайно багату історію. Завдяки його унікальному «острівному» положенню в луці каньйону р. Смотрич він був заселений ще в прадавні часи. Дослідники виявили під середньовічними фортифікаціями Кам'янця культурний шар тиверського й давньоруського укріпленого городища X-XIII століття.

Слід відмітити, що Кам'янець не оминули руйнації внаслідок монголо-татарської навали 1241 року. Історики підраховали, що Поділля і Кам'янець у XV ст. 28 разів піддавалися нападу татарських орд, у XVI ст. – 18 разів, у першій половині XVII ст. – 5 разів. Найбільш руйнівними для міста і фортеці були вторгнення татар у 1448, 1451, 1509, 1528 і турецьких військ у 1733 роках. У середні віки місто Кам'янець було справжньою фортецею і мало дві однаково-потужні групи фортифікацій: міські укріплення та Стару фортецю. Стара фортеця займає острів (1200 на 600 м) і сполучається з плато дуже вузьким (до 10 м) скелястим перехийком завдовжки 105 м. Висота прямовистих стінок каньйону (близько 30-40 м) й вузький перехийок, який на випадок облоги перекривався річковими шлюзами, робили острів-фортецю взагалі неприступними [7, с.169-171].

До комплексу фортеці в Кам'янці-Подільському спорудженої на скелястому мисі річки Смотрич біля вузького перехийка, через який вела давня дорога до Старого міста, входить Старий і Новий замки та замковий міст. Старий замок – це комплекс різних за об'ємно-планувальними, стильовими й функціональними призначеннями споруд, характерною особливістю яких є органічний зв'язок з рельєфом; нараховує дванадцять різних за планом і конфігурацією веж, з'єднаних між собою високими мурами. Консерваційно-реставраційні роботи в Старому замку розпочалися з 1967 р. та, згідно з програмою, виконувалися до 1994 р.; коли через брак коштів їх було припинено [4]. На сучасному етапі, в процесі реалізації програми розвитку національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», ремонтно-консерваційні роботи в замку продовжено [5]. Новий замок має багаторівневу оборонну систему, розвинену систему приміщень і досконалих оглядових майданчиків, що знаходяться в незадовільному стані. Сучасний стан мосту характеризується як стан нестійкої рівноваги та потребує першочергових ремонтних заходів [8].

Викликає великий інтерес в історичному плані і Меджибіська фортеця, яка являє собою могутнє кам'яне укріплення XIV-XVIII ст. Тобто це досить старовинна історична пам'ятка, про яку перша літописна згадка міститься в «Повісті врем'яних літ» під 1146 рік. У 1235 році в літописі є згадка про межибозького князя Бориса, який підтримував галицьких бояр і суперничав з Данилом Галицьким. Потужні укріплення давньоруського Меджибожа були зруйновані монголо-татарською навалою хана Батия у 1241 році й остаточно зрівняні з землею військами Данила Галицького у

1254 році відповідно до веління золотоординського воєначальника Бурундая. Меджибожці мешканці інших градів Болохівської землі запекло оборонялися, оскільки не бажали йти в підданство до крутого норовом галицького князя і цим самим підставляти себе під новий удар Золотої Орди. Однак військо воєводи Діонісія захопило град, зрівняло його укріплення з землею, а землі повернуло у підданство галицького князя [7, с.189].

На сьогоднішній день Меджибівський замок, як одна із самих екзотичних пам'яток старовини і архітектури у великій мірі привертає увагу як краєзнавців і істориків, так і любителів історичного туризму.

Меджибівський замок захоплює багатьох відвідувачів широко розбудованою системою укріплень, які збереглись до наших днів в досить гарному стані. Цьому в великій мірі сприяли значні реконструкції, які були проведені у XVI столітті. Слід зазначити, що останні Світові війни, які прокотилися теренами Хмельниччини та безгосподарна діяльність місцевої влади, призвели до значних руйнацій внутрішньої забудови.

Тільки починаючи з 1970-х рр., почалися пам'ятохоронні дослідження, що прийняли форму проведення археологічних і реставраційних робіт, які тривають і до тепер. Хронологія проведення реставраційних робіт свідчить, що в 1970-1972-х рр. відреставровано замкову церкву, 1978 р. – каретний, східний і північний корпуси, у 1978-1979-х рр. – п'ятигранну та восьмигранну башти, зміцнено фортечні мурі. Низька якість виконаних робіт викликала гостру необхідність проведення повторних реставрацій. Деяким поштовхом у вирішенні назрілих проблем стала реставрація п'ятигранної башти. Невирішеними й досі залишається питання збереження палацових корпусів, що потребують негайного втручання реставраторів [6, с.37-38].

Приваблюють поціновувачів історичних пам'яток також замкові комплекси, які розміщені в Панівцях, Рихті, Сатанові та Староконстантинові. Це комплекси, що дійшли до сучасників з певними втратами, але не зважаючи на ці втрати матеріально-технічний стан цих комплексів дозволяє використовувати їх для сучасних цілей.

Що стосується даних пам'яток історії, то ми можемо відмітити, що окремі з них за період свого існування зазнали значних змін. Так фрагментарна збереженість замку XVI ст. в Панівцях стала наслідком постійних перебудов: 1907 рік до північного фасаду башти-каплиці прибудували костюл, у 60-х рр. XX ст. – повністю перебудовано західний корпус будинку колегіуму. Безумовний інтерес з огляду на використання для сучасних цілей становить високий технічний стан підвалів під палацовим корпусом, що тягнуться на 54 м вздовж північного оборонного муру до зруйнованих північно-східної башти. Збережені залишки північної частини замку вимагають ґрунтовно-проведеної консервації [6, с.38].

З планувальної структури замку в Рихті збереглися лише чотири кутові вежі та незначні, на рівні ґрунту, фрагменти муру

між північною та західною вежами. З точки зору архітектурної, наукової цінності безумовний інтерес становлять фрагменти дерев'яних конструкцій і архаїчність у вирішенні окремих бійниць. На сьогодні вся площа комплексу поросла чагарником, що прискорює руйнацію споруди [6, с.38].

Замковий комплекс у Староконстантинові зберігся практично без змін. Загалом технічний стан комплексу оцінюється як задовільний, що дає змогу використовувати його для сучасних цілей [6, с.38].

Що стосується замкового комплексу в Сатанові, то слід зазначити, що внаслідок двох Світових війн, він зазнав значних руйнувань. Однак, відносно добрий технічний стан північної та західної оборонних веж з частиною мурів між ними, дає підстави стверджувати про його придатність до використання для сучасних цілей.

Зазнали значних руйнувань замкові комплекси Жванця, Ізяслава, Летичива. Всі вони збережені лише фрагментарно і лише окремі споруди, які знаходяться на їх території можна пристосувати до використання. Хоча всі вони становлять значний інтерес з точки зору архітектурних і наукових цінностей. Тому є всі підстави вважати, що проведення реставраційних робіт з метою надання їм задовільного першопочаткового вигляду і розбудова на їх території відповідних закладів туристичного спрямування, що є можливим в наші дні, може явитись тим стимулом і засобом, який приверне увагу населення України до їх відвідування, тобто зробить їх туристично-привабливими, що сприятиме економічному зміцненню регіонів, на території яких знаходяться дані комплекси.

На основі вище викладеного, ми можемо зробити висновок про те, що технічний стан замкових комплексів Хмельниччини є досить низький. Про це говорить той факт, що з дванадцяти збережених на її території замків лише два є вцілілими і викликають певний інтерес в населення, заохочуючи його до відвідування цих історичних місць. Особливу тривогу викликає той факт, що залишки замкових комплексів у Жванці, Ізяславі та Староконстантинові, окремі споруди яких мають задовільний технічний стан не використовуються. Пам'ятки практично недоступні до ознайомлення з ними, території навколо них перебувають у занедбаному стані, що негативно впливає як на збереження самих пам'яток, так і на впорядкування міст, екології. Замкові комплекси, від яких залишилися фрагменти руїн (залишки замків у Зінькові, Сутківцях, Чорнокозинцях) не використовуються на сучасному етапі. В жодному з них не проведено робіт по пристосуванню до сучасних цілей. Адже фактичне відновлення їх – велика проблема. На сьогодні пам'ятки лишаються невідомими для екскурсантів, туристів, незважаючи на те, що вони мають вагоме значення в історії українського народу, розвитку архітектурно-будівельних традицій [6, с.42-43].

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду свідчить про те, що необхідними умовами ефективно охорони та збереження замкових комплексів та використання пам'яток. Від вирішення

сучасного призначення замкових комплексів, їх ролі та місця в нашому житті залежить подальше існування архітектурного надбання, його популяризація. На сучасному етапі в Україні ця проблема набула особливої гостроти, оскільки питання ефективного використання замкових комплексів досі не вирішено: їм неможливо повернути первісне призначення та важко знайти ефективне пристосування [6, с.40].

Список використаних джерел і літератури:

1. Будзей О. Вулицями Кам'янця-Подільського / О. Будзей // Серія «Історичні місця України». – Львів : Світ, 2005. – 272 с.
2. Лопушанська Є. Меджибізька фортеця / Є. Лопушанська // Памятки України. – 1996. – С.42-47
3. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки / О.Я. Мацюк. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів : Центр Європи, 2005. – 192 с.
4. Никитенко М.М. Исследования Хмельницкой обл. / М.М. Никитенко // Археологические открытия 1985 г. – М., 1986 – С.378-380.
5. Пламеницкая Е.М. Методика консервации оборонительных сооружений в г. Каменец-Подольском / Е.М. Пламеницкая // Консервация архитектурно-археологических памятников южных районов СССР : материалы совещания. – М., 1969. – С.50-57.
6. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку : колективна монографія / за ред.: С.А. Копилова, С.Є. Баженова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – 192 с.
7. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження : навчальний посібник / М.Й. Рутинський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
8. Ягодзинський М.Й. Звіт про археологічні розвідки в межах Хмельницької області, проведені протягом 1958-1971 рр. / М.Й. Ягодзинський // Науковий архів Інституту археології НАН України. – С.52.

В. С. Полищук

Замковые комплексы как средство популяризации туризма на Хмельнитчине

В статье подчеркивается важность развития туристической отрасли в Украине. Подчеркнуто ее влияние на укрепление экономической независимости в государстве. Наряду с этим, автор обращает внимание на целесообразность развития туризма, как на могущее средство роста национального и духовного возрождения населения.

В статье приводятся статистические показатели финансового состояния отрасли. Автор обращает внимание на большое количество исторических памятников, которые имеют место на территории Украины. Выделяет ее выгодное географическое положение, которое создает благоприятные условия для укрепления и развития туристической отрасли.

В статье выделен вклад Хмельницкой области в общую тенденцию становления и развития туризма на территории Украины. Обращается внимание на большое количество исторических памятников, которые находятся на территории данного региона.

Особое внимание автор статьи обращает на замковые комплексы, которые в наибольшей мере привлекают к себе внимание туристов.

В статье сделана попытка сгруппировать данные комплексы за их техническим состоянием, поскольку ряд из них подверглись большому разрушению и на сегодняшний день непригодные к привлечению их к потребностям туризма. Автор обращает внимание на необходимость реставрации ряда замковых комплексов, с целью их популяризации, что будет служить могучим средством возрождения туристической отрасли на территории Хмельницької області.

Статья носит научно-познавательный характер.

Ключевые слова: туризм, развитие, отрасль, комплексы, наследие, поддержка, территория, история, разрушение, интерес, сохранение, размещение, состояние, условия.

V. Polishchuk

Castle complexes as a mean of popularization tourism in Khmelnytsky region

The article emphasizes the importance of the tourism industry in Ukraine. Emphasized its impact on the strengthening of economic independence in the country. Along with this, the author pays attention on the need to promote tourism as a powerful tool of growth of national and spiritual revival of the population.

The article presents statistical indicators of the financial condition of the industry.

The author pays attention on the large number of historical monuments that take place on the territory of Ukraine. Allocates its favorable geographical position, which creates favourable conditions for strengthening and development of the tourism industry.

The article highlights the contribution of the Khmelnytsky region in the General trend of formation and development of tourism in Ukraine. Attention is paid on the large number of historical monuments located on the territory of the region.

Particular attention the author pays to the castle complexes, which most attract the attention of tourists.

The article is an attempt to group these complexes for their technical condition, as a number of them were subjected to great destruction and today they bring them to the needs of tourism.

The author pays attention to the need of restoration of a number of Palace complexes, with a view to their promotion, that will serve as a powerful means of revival of the tourism industry on the territory of Khmelnytsky region.

The article has a scientific and educational character.

Key words: tourism, development, industry, systems, legacy, support, territory, history, destruction, interest, saving, placement, condition, condition.

Отримано: 28.10.2016